

בהר הדומיות זיוה שמיר

על השיר הגדול והידוע "פגישה לאין קץ" כתבתי בספרי "עוד חוזר הניגון" שהוא למעשה פותח את קובץ הביכורים של אלתרמן "כוכבים בחוץ", שכן הוא מובא בקובץ זה לאחר שיר-פתיחה "קל" וקצר שכמוהו כ"כיוון כלים" של תזמורת לפני השמעת היצירה הגדולה. שיר חשוב זה, המופנה אל נמענת בלתי מזוהה, זכה לפירושים רבים שניסו להתמודד עם חידת זהותה של הנמענת. היו שראו בה אהובה בשר ודם, והיו שראו בה יישות מופשטת מתחומי המציאות (העיר בהווה ובעבר, תבל על כל גילוייה) או מתחומי האמנות המחקה את המציאות ומשקפת אותה (בת השיר, העיר כיצירת אמנות אדריכלית). ההלך-המשורר מוכן לכל קרבן, ובלבד שיזכה מ"האישה" הגדולה והאריסטוקרטית הזו לרגע של חסד – לחיוך אחד ויחיד, ולו במחיר חייו.

כזה היה לכאורה צריך להיות גם מעמדו של השיר הארוך "בהר הדומיות". כמו השיר הארוך "פגישה לאין קץ", אף הוא אפוסטרופה (שיר פנייה), המופנה לנמענת בלתי מזוהה. במקביל לשיר "פגישה לאין קץ", המובא בפתח החלק הראשון של "כוכבים בחוץ", לאחר שיר פתיחה קצר, השיר "בהר הדומיות" מובא בפתח החלק השני של "כוכבים בחוץ", מיד לאחר שיר פתיחה קצר ("אז חיוורון גדול האיר"), שאף הוא כמוהו כ"כיוון כלים" לקראת השמעת היצירה הגדולה.

ואולם, על "בהר הדומיות" כמעט שלא נכתבו פירושים. כאן הנמענת אף חידתית ומוקשה יותר מאשר ב"פגישה לאין קץ", ואופיה המפחיד והמקברי של דמות זו אף הרתיע ככל הנראה את רוב הפרשנים, המבקרים והחוקרים. ככלל, יצירת אלתרמן – מראשיתה ועד סופה – מכילה בתוכה יסודות מקבriים למכביר, בצד יסודות של שמחת חיים אדירה והתקסמות מן התופעות "הטריוויאליות" ו"הפשוטות" של המציאות. בין שירי העלומים ששיגר ארצה מתקופת שהותו בצרפת יש שירים רבים שבהם צמד האוהבים הם זוג מתים, או שירים שבהם האוהב נטל את חייה של

אהובתו, או שבהם האהובה משחקת בגולגולתו של הגבר המת. בספר שיריו האחרון ("חגיגת קיץ") שבו הקיץ מרמז לקץ, יש שירים מקבירים לא מעטים, וראש וראשון להם הוא השיר "כלי זמר", הבנוי על שיר-עם ידוע בידיש, שבו הנפשות הפועלות מתמעטות בטור אריתמטי יורד, עד הסלקותן הסופית מן הזירה.

אופיו המקברי של השיר "בהר הדומיות" ניכר למן הכותרת, המזכירה את הצירוף "הר המנוחות". השיר כולו ספוג עצב ואימה: יש בו נמענת ("אָתִי"), המכבה את השיר העצוב בלטיפה, יש כאן ילדים שתעו בנופים רחבים ודוממים. הזכרתם בסמיכות של הילדים והאגמים מעלה אסוציאטיבית את אגדת החלילן מהמלין אשר הטביע באגם את העכברים שנמשכו כבחבלי קסם אחר נגינת חלילו (וכך הציל את העיר המלין ממגפת הַדְּבָר שהעכברים חוללו). לאחר שאנשי העיר לא שילמו לו את שכרו, משך החלילן בקסמי נגינתו את כל ילדי העיר, הביא אותם לתוך הר גדול והעלימם לעולמי עד. כך איבדה העיר המלין את כל דור ההמשך שלה, כעונש איום ונורא על שהוליכה שולל את החלילן והתכחשה לחוב שהיא חבה לו.

הנמענת של "בהר הדומיות" מכונה "הנצחית", ונזכר גם שמה "המקפיא". היא עומדת על פסגתו של הר, מעוטפת באבלה הזוהר, והדובר חושש הן מנשיקת המוות שלה, הן מהשתקפות מותה בבבואות עיניו. היא מקיפה עולם ומלואו: מצד אחד היא ניצבת על הר גבוה, ומצד שני היא גם חולשת על התהומות ועל גלי הים ("לְחַשֵּׁךְ הַיָּמִי"). מצד אחד, לפנינו דמות רומנטית יפה – מחוזרת, חבוקה ומנושקת – ומצד שני לפנינו דמות אימהית שיש לה עוללים ("אֵת תְּנוּמַת עוֹלְלֵיךְ"). הניגודים הללו בדמותה מזכירים את הניגודים הדרים בכפיפה אחת בדמות הנשית, גיבורת השיר "פגישה לאין קץ", שאף היא דמות נחשקת ודמות אימהית; אף היא דמות גיגנטית שיש לה ארצות ועוללים.

כמו ב"פגישה לאין קץ", גם כאן הגבר הוא עפר לכפות רגליה של הדמות הנשית – הגדולה והכל-יכולה, שהעולם הביא את דרכיו לרגליה. בסיום השיר הוא נשבע לה:

הלא לך, מְכַל דְרֶךְ, אֲשֶׁא אֶת כְּלִי,
הלא כֹּל שְׂמֵחוֹתֵי בְּגִמַת לְחַיֶּיךָ - -
מְסַבֵּבְךָ, מְסַבֵּבְךָ נִסְתַּחֲרֵר עֲגוּלֵי
וְכָל זְרִיחוֹתֵי

וְכָל שְׁקִיעוֹתַי
מִשִּׁיקוֹת אֶת יַיִן הַלֹּהֵט לְחַיֵּיךְ.

דווקא השיר המקברי "בהר הדומיות" – שכולו אומר דומייה, אימה וזרות – מסתיים אפוא בשמחת חיים צוהלת. האם זו שמחה של ממש? האם לפנינו "משתה ערב דְבָר", שאחריו בא הקץ? אלתרמן הן יכול לומר דבר והיפוכו בהיעלם אחד. בין שירי "כוכבים בחוץ" יש שירים לא מעטים של שמחת חיים, תמימה או הדוניסטית, ויש ביניהם גם שירים של דומייה ואלם, עצב, היעלמות המראות וחיים על קו הקץ.

והערה לסיום: ב"פגישה לאין קץ" וב"הר הדומיות" לפנינו דמות נישאה ומורמת מעם, שהדובר-ההלך מוכן לעשות למענה כל דבר, ובלבד שיזכה ממנה בחיוך, או יזין את עיניו בגומת לְחֵיָהּ. גירסה קומית של מחווה רומנטית-טרובדורית זו, הלקוחה היישר מן השירה החצרונית של ימי-הביניים ושל תקופת הרנסנס, מצויה לקראת סוף התמונה השנייה של מחזהו של אלתרמן "אסתר המלכה". ליצן החצר מונדריש, המנצח על תזמורת המלך (גלגול של "משורר החצר") מפאר את גדולתה של אסתר ושר מדריגל לגבירתו המלכה, החולשת על מאה עשרים ושבע מדינות ("כִּי רַק לְךָ נִשְׂאֲתִיָּהּ מִתַּת נְשָׁלִי"). פירוש שמו של מונדריש בצרפתית הוא "עולם עשיר", אך ה-riche ("עשיר" בצרפתית) הריהו לשון-נופל-על-לשון של "ריש" ("עוני" בעברית), ללמדנו שהמשורר עשיר בכישרונות ובנכסי רוח, אך עני ודל בנכסי חומר (ודווקא הוא, ההלך, העני ממעש, טורח ב"פגישה לאין קץ" להביא תשורה יקרה לעולליה של הגבירה הנישאה והעשירה). התרפסותו של מונדריש לפני המלכה ("אֲנִי מוֹנְדְּרִישׁ הַהֶלֶךְ, עֶקֶם הַכְּתָף / מִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ מֶלֶכָּה, מִשְׁתַּחֲוֶה קִיסְרִינָה / בְּתַפְקִיד שֶׁל זִיּוֹנְגֶּלְר, טְרוֹבָדוֹר וּמְתוֹפֵף") מזכירה את התרפסותו של ההלך לפני דמות "המלכה" הנעלה, בין שהיא גיבורת השיר "פגישה לאין קץ" ובין שהיא גיבורת השיר "בהר הדומיות", "מלכה" החולשת על תבל ומלואה ויש לה ארצות ומולדות. המשורר בשירים אלה קד קידה לפני המציאות העשירה והעריצה, וכורע ברך לפניו, מתוך נכונות לשמש לה עבד נרצע ונאמן עד יום מותו.